

Ton Bersee, **Geestelijke verzorging en 'evidence-based' werken.**

Tilburg: KSGV-publicatie 2-92, 2018. ISBN 9789075886597, 104 pag., €19,50

Slaat u als lezer van TGV de rubrieken onderzoek en theorie vaak over? Het bladert niet makkelijk door, vraagt meer concentratie en het is niet altijd direct duidelijk wat het voor uw praktijk betekent. Na het lezen van deze publicatie van Bersee zult u deze rubriek niet meer kunnen overslaan. Hij voert een pleidooi voor onderzoek naar geestelijke verzorging, juist in deze tijd. Doel van Bersees publicatie is 'herbezinning op de vraag, hoe de waarde van het vak GV inzichtelijk gemaakt kan worden met behulp van wetenschappelijke methoden en hoe samenwerking met andere disciplines vorm kan krijgen zonder het eigen van het vak op te offeren' (p. 7).

In hoofdstuk één schetst Bersee de context van geestelijke verzorging. De urgentie van onderzoek komt hier meteen aan het licht. Geestelijke verzorging is vaak onbekend. Ze bevindt zich in een context van economisering van zorg en wordt daardoor steeds meer bevraagd op haar efficiëntie. Bovendien zijn er meer professionals en bedrijven die zich bezig met zingeving bezighouden, en ook daarom moeten geestelijk verzorgers duidelijk maken wat hun bestaansrecht is. De specifieke instelling waarin de geestelijk verzorger werkt, heeft invloed op de manier waarop men dit doet. Bersee is zelf geestelijk verzorger bij justitie en toont zowel verschillen als overeenkomsten tussen beide contexten. Hoewel Bersee overtuigd is van de waarde van onderzoek, bespreekt hij het concept van 'evidence-based' werken kritisch. Kun je geestelijke verzorging wel op deze manier benaderen? Gaat geestelijke verzorging niet voor een groot deel over de relatie tussen de geestelijk verzorger en cliënt, die moeilijk te meten is? Krijgt de geestelijk verzorger niet te veel macht in handen als hij de cliënt uitsluitend interpreteert in theoretische modellen? Ondanks deze kritische kanttekeningen denkt Bersee dat onderzoek toch nodig en mogelijk is om de waarde van geestelijke verzorging aan te tonen. Dat vraagt wel een

'cultuurverandering, bijvoorbeeld voor hen die voorstander zijn van het pastoraat van presentie' (p. 34).

Hoofdstuk twee biedt een selectie van verschillende gangbare modellen binnen geestelijke verzorging. Bersee bespreekt onder meer het 7x7 model van Fitchett, het model van De Discipline, Spiritual AIM, en het FACT-model. Wie dit alles weinig zegt heeft aan dit overzicht een goede inleiding in verschillende soorten 'pastorale diagnostiek'. Bersee is zich bewust van de gevoeligheid van het woord diagnostiek binnen geestelijke verzorging, maar probeert te laten zien wat de meerwaarde ervan is: verbetering van de professionaliteit, verantwoording van wat een geestelijk verzorger doet en mogelijkheden tot samenwerking met andere disciplines.

Het derde en laatste hoofdstuk biedt dan uiteindelijk een overzicht van onderzoek naar effecten van geestelijke verzorging. Bersee komt tot de enigszins teleurstellende conclusie dat er nog geen evidence-based onderzoeken of praktijken zijn binnen de geestelijke verzorging. Wel wijst hij op het zich ontwikkelende effectonderzoek en de verschillende benaderingen hierbinnen. De titel van het boek duidt dus eerder op het belang van evidence-based werken dan op concrete praktijken.

Met dit boekje biedt Bersee een helder geschreven, kritisch pleidooi voor meer onderzoek naar geestelijke verzorging. Om te voorkomen dat het onderzoek algemeen blijft of aan het specifieke van geestelijke verzorging voorbijgaat, is het van groot belang dat er geestelijk verzorgers zelf betrokken worden bij onderzoek, zegt Bersee. Een uitnodiging die ik onderschrijf.

Het gesprek over onderzoek en geestelijke verzorging vindt plaats in een virtueel mijnenveld, met gevoeligheden, taboes en overtuigingen. Bersees gevoeligheid daarvoor zorgt ervoor dat hij in dit boek veel verschillende denkbeeldige gesprekspartners heeft. Daardoor is er soms wel enig gebrek aan focus: gaat het over evidence-based werken of het belang van onderzoek, gaat het over de discussie presentie-interventie, over

vrijplaats versus integratie of over algemene en christelijke geestelijke verzorging? Door de veelheid van aandachtspunten blijft de bespreking soms wat aan de oppervlakte. Zo is de selectie van (soms erg oude) modellen in hoofdstuk twee onduidelijk en de bespreking weinig kritisch. Hier had Bersee meer kleur mogen bekennen. Wellicht speelt mee dat de basis voor deze publicatie een onderzoeksrapport is voor de Dienst Geestelijke Verzorging bij Justitie.

De rode lijn in dit boek is wellicht dat geestelijk verzorgers niet bang hoeven te zijn voor het denken in doelmatige termen. Preciezer verwoorden wat een geestelijk verzorger doet, met het oog waarop en met welke resultaten, helpt ons om ons vak te verantwoorden, de kwaliteit ervan te verbeteren en de samenwerking te verhogen. Wie kan daar tegen zijn?

Niels den Toom, promotieonderzoeker bij de PThU; vooreen geestelijk verzorger

Oeds Visser, **Vensters met verhalen. Over ouders met dementie.**

Uitgeverij Elikser, Leeuwarden 2018. ISBN 9789463650847, 150 pag., € 16,50

Het boek bevat een verzameling van ruim zeventig verhalen. De schrijver is verpleegkundige en heeft samen met zijn vrouw een kleinschalige woonvoorziening voor mensen met dementie. Tijdens een gesprek met een naaste van een van de bewoners ontdekte hij dat hij als zorgverlener een heel andere kijk had op het dementieproces dan het (volwassen) kind. Dit was voor hem de aanleiding om veel meer in de verhalen van de kinderen van mensen met dementie te duiken en te onderzoeken hoe zij dit proces beleven. In totaal werden zeventien mensen geïnterviewd. Zij vertellen over de wijze waarop zij de dementie van hun ouders beleven. Er zijn verhalen over de verschillende stadia van dementie: vanaf het 'niet pluis gevoel' en ondersteuning door kinderen thuis, de overgang naar en het leven in een verpleeghuis, tot de laatste levensfase. Het boek is in eerste instantie geschreven voor kinderen

van ouders met dementie, zodat zij herkenning en erkenning in deze verhalen kunnen vinden. In tweede instantie is het boek bedoeld voor mensen die beroepsmatig te maken hebben met kinderen van ouders met dementie. Los van het boek zijn er achttien kunstwerken gemaakt van de verhalen, die op verschillende plaatsen geëxposeerd worden (www.venstersmetverhalen.nl).

Wat opvalt in de verhalen is dat de ouder-kind relatie voortdurend op het spel staat en opnieuw gevormd moet worden. Daarbij wordt duidelijk dat er niet alleen rouw is over wat de dementie doet met een ouder, maar ook rouw over hoe de ouder zich vroeger heeft gedragen ten opzichte van het kind. Niet iedereen heeft een warme relatie met de ouder gehad. En het feit dat de dementerende ouder nu ineens een groot beroep doet op de zorg van het kind, terwijl het kind zelf bepaalde zorg heeft gemist, heeft behoorlijke impact. Omgaan met een persoon met dementie vraagt erg om 'leven in het nu'. In de verhalen wordt duidelijk dat het voor het ene kind makkelijker is om dat te doen dan voor het andere. Zeker als de relatie in het verleden moeizaam is geweest, of juist wanneer kinderen altijd erg aan hun ouders hebben gehangen. Het hele levensverhaal van ouders en kinderen speelt mee gedurende het vorderen van de dementie.

Hoewel het een open deur lijkt dat zorgverleners een andere kijk hebben op mensen met dementie dan hun kinderen, is het toch goed om hierbij stil te staan. Uit de verhalen wordt duidelijk dat juist het 'uitzoomen' naar het hele levensverhaal van ouders en kinderen belangrijk is. Op die manier is het mogelijk begrip te krijgen voor het proces en de emoties die kinderen moeten doorstaan. Zorgverleners zien slechts het laatste deel. Dat maakt het soms gemakkelijk een oordeel te hebben over de afwezige kinderen van 'die lieve mevrouw X', terwijl aan die afwezigheid soms een heel levensverhaal ten grondslag ligt.

Het is vooral deze kwestie waarom ik denk dat het boek ook interessant is voor geestelijk verzorgers. Het geeft stimulansen om (meer) aandacht te hebben voor het verhaal van kinderen

van ouders met dementie – zeker waar het om de ouder-kind relatie gaat en de manier waarop deze in het verleden vorm heeft gekregen. Ik heb dan ook waardering voor de intentie van het boek, maar minder voor de opzet. De verhalen komen fragmentarisch over, en doordat ze allemaal achter elkaar geplaatst zijn met alleen een titel erboven, lijkt het in eerste instantie over de zelfde persoon te gaan. Ook blijven de verhalen in een aantal gevallen wat aan de oppervlakte. In mijn beleving komt dat door de schrijfstijl en niet noodzakelijk door de inhoud van de verhalen. Het boek mist daardoor wat mij betreft de nodige diepgang. Gecombineerd met de kunstwerken, die online zijn te bekijken, worden de verhalen veel sterker. Het zou van toegevoegde waarde zijn als de kunstwerken ook verwerkt waren in het boek.

Karlijn Kwint, programmamanager bij Vilans

Petra Schaftenaar, **Contact gezocht. Relationeel werken en het alledaagse als werkzame principes in de klinische forensische zorg.**

Uitgeverij SWP, Amsterdam 2018. ISBN 9789088508400, 320 pag., €39,50.

In deze dissertatie brengt de auteur twee ogenschijnlijk tegengestelde werelden bij elkaar, namelijk die van de forensische psychiatrie (tbs en andere juridische titels) aan de ene kant en de presentietheorie van Andries Baart aan de andere kant. De eerste wordt gekenmerkt door dwang, beheersing, begrenzing en disciplineren, de andere juist door aansluiten, begrip tonen, ruimte geven en meebewegen. Haar belangrijkste conclusie: relationeel werken (presentiebenadering) kan niet alleen heel goed geïmplementeerd worden in de forensische zorg, het leidt ook nog eens tot een aanzienlijk lager recidivecijfer dan andere werkwijzen.

De auteur was manager bij de forensisch psychiatrische kliniek (FPA) Inforsa, waar vooral patiënten worden behandeld die een psychotische stoornis hebben. Hier heeft zij het relationele

werken geïntroduceerd en tot behandelvisie gemaakt. Later is zij als onderzoeker (niet als manager) het effect van deze werkwijze gaan bestuderen. Ze heeft daartoe onder andere 230 uur doorgebracht op verschillende afdelingen om de interactie te observeren tussen zorgontvangers en zorggevers. Deze verslagen, interviews en analyses geven een zeer levendige inkijk in wat relationeel werken concreet betekent. De hoofdvraag waar de auteur met haar onderzoek een antwoord op zoekt is wat relationeel werken in de forensische psychiatrie betekent voor patiënten en voor medewerkers, en wat het oplevert in termen van strafrechtelijke recidive (p. 16).

In een inleidend hoofdstuk zet de auteur de presentietheorie naast andere paradigma's in de forensische zorg. Zij betoogt dat veel behandelstrategieën leiden tot een vorm van 'mismatch': op zichzelf goed bedoelde zorg die niet aansluit bij de hulp die iemand nodig heeft. Veel wordt gedacht en gedaan vanuit protocollen, *evidence based* therapieën, regels, sturing en behandelprogramma's die een bepaald resultaat of 'product' beogen. De presentiebenadering daarentegen denkt consequent vanuit de (zorg)relatie en wat daarin van betekenis is voor de ander. Bovendien wordt in deze benadering de (zorg)relatie van waarde geacht ook als er niet direct iets door wordt opgelost of verholpen. Zij wijst er verder op dat de organisatie van zorg in ketens onvermijdelijk leidt tot fragmentatie, niet alleen van de zorg, maar ook bij de zorgontvanger. Om die reden – en dat is een noviteit in de onderzochte werkwijze – is met patiënten ook *na hun klinische behandeling* contact onderhouden.

Wat betekent dit voor het leven op de leefgroep? Sociotherapeuten die relatiegericht werken hebben veel aandacht voor het individu, hebben geduld, oefenen zich in het vermogen ieder mens te accepteren zoals die is, en proberen de druk van de gedwongen opname te verminderen door alledaagsheid belangrijk te maken. Spannend wordt het wanneer er begrensd of gecorrigeerd worden behandeld (pp. 96-102). Schaftenaar geeft veel voorbeelden van hoe men probeert minimale repressie uit te oefenen en losjes met regels om te gaan om uiteindelijk effectiever te kunnen behandelen. Dat dit veel vraagt van de

groepsleider is duidelijk. Aan de andere kant zet deze benadering de groepsleiders juist heel erg in hun kracht, want zij moeten steeds afwegen wat, vanuit de relatie gedacht, goede zorg is voor deze ene mens die aan hun zorg is toevertrouwd.

Als onderdeel van relationeel werken is patiënten aangeboden vrijwillig contact te onderhouden na ontslag uit de instelling. 72% van hen heeft van die mogelijkheid gebruik gemaakt (p. 197). De gedachte is dat men bij een ontslag wel de patiënt kan overdragen aan een volgende voorziening, maar niet de *relatie* die met de patiënt is opgebouwd, inclusief het vertrouwen en de impliciete kennis die daarin is opgedaan. Schaftenaar beschrijft (hoofdstuk 4) dat een meerderheid van de ex-patiënten aangeeft dat zij dit contact-na-behandeling niet alleen gezellig vinden (het sociale element), maar vooral dat zij daardoor het gevoel krijgen gezien te worden en mee te tellen (het existentiële aspect); daarnaast waarderen ze het erg op iemand terug te kunnen vallen die hen goed kent (consultatief). Voor de medewerkers (hoofdstuk 5) betekent dit contact-na-behandeling extra werk. Toch vond de auteur dat ook voor hen het positieve effect

hiervan veel groter is dan de negatieve aspecten (291 tegenover 23, p. 201). Zij geven aan dat het hen helpt om de zin van hun werk te zien; dat het helpt om vol te houden in moeilijke situaties met huidige patiënten; en dat het bijdraagt aan hun professionele ontwikkeling. Verder versterkt dit het lerend vermogen van de organisatie als geheel. In een slothoofdstuk laat de auteur zien dat relationeel werken in de forensische zorg ook nog eens leidt tot een gunstiger recidivecijfer in vergelijking met klinieken waar niet relationeel gewerkt wordt (hoofdstuk 6).

Dit onderzoek is zeer relevant voor geestelijk verzorgers. Zij dragen de presentiebenadering in het algemeen een warm hart toe. Ik werd dan ook erg blij tijdens het lezen van deze dissertatie. Binnen gevangenissen, binnen tbs-klinieken en binnen andere gedwongen kaders kan dit een enorme impuls geven aan deze manier van werken. En het kan geestelijk verzorgers stof geven om de relevantie hiervan voor het voetlicht te brengen in hun instellingen.

Wilko van Holten, geestelijk verzorger bij De Voorde, Amersfoort